

Таким чином, вдосконалення культури математичного мовлення і мислення школярів сприяє розвитку навичок практичних життєвих розрахунків, усуненню неточностей вживання зайвих слів при побудові запитань і умови задачі, неправильного порядку слів у реченні, мова молодших школярів стає чіткою, зв'язною, змістовною.

1. Богданович М.В. та ін. Методика викладання математики в початкових класах: Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів. // Богданович М.В., Козак М.В., Коваль Я.А. – К.: “А.С.К.”, 1998.-342 с.

2. Гришко О.І. Формування у молодших школярів умінь доказово міркувати // Початкова школа.-1994.-№11.-С.28-31.

3. Лисянська Т.М. Вивчення психологічних особливостей мислення учнів // Початкова школа.- 2008.- № 7.- С.35-39.

The features of the development of thought and broadcasting of students of initial classes and ways of addition to the lexical supply of schoolchildren on the lessons of mathematics are analysed.

Key words: *quantitative relations, spatial forms of objects, geometrical figures, багатоцифрові numbers.*

УДК 378.112

Леся Колток (Дрогобич)

УПРАВЛІННЯ ПЕДАГОГІЧНИМ ДИСКУРСОМ ЯК ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена науковому аналізу педагогічного дискурсу. Окреслено основні структурні елементи дискурсивної педагогіки, розглянуто достатньо відомі та апробовані методи навчання, які широко застосовуються у навчально-виховному процесі педагогічних установ.

Ключові слова: *дискурс, комунікація, комунікативна концепція, дискурсивне навчання, методологія дискурсу, дискурсивна педагогіка.*

Педагогіка як наука має стародавні традиції і є майже найстарішою науковою та практичною діяльністю людини. Саме цьому існує безліч різноманітних напрямків у сучасній педагогіці та педагогічних парадигм. Напрямки, школи в педагогіці розрізняються за характером їхньої переважної орієнтації на ту чи іншу науку про людину, що є проявом принципу антропологічної орієнтації педагогіки. Це важливо зрозуміти, бо структура та побудова педагогічного дискурсу буде залежати саме від тієї течії, тієї парадигми, у рамках якої виступають суб'єкти педагогічного дискурсу. Відповідно до філософсько-антропологічних підстав

у сучасній світовій педагогіці можна виділити наступні течії: синтетично-антропологічне, природознавче, соціологічне, філософське, дослідницьке, тоталітарне .

Сьогодні Україна знаходиться в стані соціальних та економічних перетворень на шляху до ринкової економіки та цивілізаційних людських відносин. Освіта є одним із складників підтримки перехідного періоду та зменшення негативного впливу у різних сферах людської діяльності. Тільки висококваліфіковані фахівці, які володіють та використовують етичні норми управління, ділових відносин, можуть розуміти історичні переваги змін та приймати свідомі рішення. Технічні, економічні та управлінські знання, психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців в сукупності формують новий образ, новий людський капітал, необхідний для успіху державних перетворень. Саме тому соціальна відповідальність освіти дуже висока: соціально-відповідальна економіка можлива тільки за наявності відповідальної, етично грамотної особистості фахівця. Можна стверджувати, що за умов соціально-відповідальної освіти в Україні буде соціально-відповідальна економіка, у зв'язку з чим від якості підготовки фахівця, яку здійснюють вищі навчальні заклади, залежить стан та розвиток сучасної української економіки.

Як засіб виконання таких завдань у сучасній вищій освіті розглядається методологія дискурсу як можливості інтенсифікації навчального процесу, що підвищує творчість студента, його самостійність тощо. Вживання терміна “дискурс” йде від латинського “discursum”, що позначає “втеча від і до” й первісно в англійській та французькій науковій літературі розглядалося як контрольований мисленневий процес, результат якого повинен бути впорядкованим і логічно вписуватись в ідейний контекст, прикладом чого є проповідь.

З іншого боку “дискурс” часто використовується для позначення усних форм вияву мови у протиставленні до письмових. Саме таке значення закріплено у “Словнику англійської мови”, виданому Оксфордським університетом – “зв'язок думок у процесі мовлення”. Таким чином, термін позначає поняття, що знаходиться на межі двох наук: психології та лінгвістики.

Останнім часом термін “дискурс” набув значного поширення в політології, соціології, педагогіці, соціолінгвістиці та теорії комунікації, в яких він розшифровується за допомогою формули: мовлення + дія. Оскільки дія і взаємодія індивідів відбувається в певному комунікативному середовищі, то говорять про інституційний дискурс (політичний дискурс, релігійний дискурс, педагогічний дискурс і т.д.). Так, Тьен Ван Дейк, аналізуючи моделі комунікативної поведінки, пропонує наступне

визначення: дискурс - це письмовий чи мовленнєвий вербальний продукт комунікативної дії, функціональна частина комунікативних і загальносуспільних культурних цілей соціальних груп та окремих осіб. Таке трактування є близьким до педагогічного дискурсу, бо включає розгляд дискурсу як продукту комунікативної дії, яка є головною ознакою педагогічного процесу.

Як широке поняття дискурс використовується багатьма науками, майже всіма, предметом яких є людина, акти її свідомості, поведінка тощо. Але існують деякі відмінності загального розуміння дискурсу у різних науках. У соціальній психології використання терміна “дискурс” зосереджується для опису типів мислення і пов’язується з працями кінця 60-х років француза Мішеля Фуко, однак у 80-х рр. вже вважається, що дискурс не змальовує світ, а формує його, є суттю пізнання та самовираження. А Джонатан Поттер та Маргарет Уезерел у своїй праці “Дискурс і соціальна психологія”, позначаючи цим терміном всі форми розмовного та письмового мовлення, демонструють способи організації мовою людського сприйняття і творення нею реальності. Тобто термін змінює свою семантику від логічного опису реальності до засобу її конструювання. Це конструювання виконує різноманітні функції, як специфічні, так і глобальні. Під “глобальними” дискурсами Дж.Поттер має на увазі здатність конструювати такі структури, як соціальне “Я”, а також реальність в цілому.

Дискурс розглядається в сучасній лінгвістиці з різних позицій. Можна виділити щонайменше три підходи до вивчення дискурсу.

З позицій мовної особистості істотним представляється поняття комунікативної компетенції, володіння знаннями, уявленнями, уміннями і навичками, необхідними для підтримки спілкування й обміну інформацією в рамках відповідної культури. Комунікативна компетенція – складне утворення, що включає уміння підтримувати потрібну комунікативну дистанцію, адекватно реагувати на мінливу тональність спілкування, знати те, що потрібно знати носію даної культури, розвивати тему розмови у визначеному ключі спілкування, користуючись прийнятими комунікативними формулами і ходами спілкування, будувати тексти в різних сферах спілкування на певних засадах а також правильно використовувати ансамбль мовних і невербальних засобів, необхідних для успішного спілкування у визначеній ситуації.

З позицій текстотворення у фокусі розгляду виявляється текст, протиставлений «нетекстові». Мова тут йде про те, завдяки чому послідовність правильно і не зовсім правильно побудованих висловлювань сприймається як повідомлення, тобто про такі категорії тексту, як

адресність, тематична і стилістична єдність, відносна значеннєва завершеність, можливість інтерпретації, жанрова специфіка й ін.

З позицій ситуації спілкування на перший план висувається типологія сфер спілкування і комунікативних ситуацій. Розробка такої типології - перспективна задача, але вона навряд чи буде успішно вирішена, якщо не брати до уваги протиставлення особистісного і статусно-орієнтованого типів дискурсу. У першому випадку нас цікавить людина що говорить (пише) у всьому багатстві її особистісних характеристик, у другому випадку – тільки як представник тієї чи іншої групи людей. Особистісно орієнтований дискурс представлений у двох основних різновидах – повсякденне і художнє спілкування, статусно-орієнтований – у безлічі різновидів, виділюваних у тому або іншому суспільстві відповідно до прийнятих в цьому суспільстві сфер спілкування і сформованих суспільних інститутів (політичний, діловий, науковий, педагогічний, медичний, військовий, спортивний, релігійний, юридичний і інший види інституціонального дискурсу).

Поширення терміна «дискурс» в різних галузях гуманітарної науки призвело до можливості використовувати термін «дискурс» у значеннях:

1. продукт комунікативної дії (бесіда, спілкування);
2. смислова однорідність, логічність і актуальність цього продукту (довідковий дискурс, мотиваційний, літературний, дослідницький);
3. його жанрова та ідеологічна приналежність, прив'язаність до певного контексту (тогалітарний дискурс, епістолярний дискурс і т.д.);
4. зв'язок з цілісним шаром культури та конкретним історичним періодом;
5. стосовно галузей наукового дослідження він позначає методологічну спрямованість, впорядкованість елементів у певній науці (екзистенційний дискурс літературознавства, гендерний тощо).

Таким чином, виявляється, що дискурс – це багатозначний соціокультурний термін, який враховує всю сукупність обставин, що передували його виникненню, а також логічно впорядкований цілісний шар явищ, що визначає ці обставини й одночасно включає їх в себе [4, с. 19].

Педагогічний дискурс – це вид інституціонального спілкування з регулятивною спрямованістю, метою якого є соціалізація нового члена суспільства, передача йому якихось певних знань, умінь, навичок, соціальних цінностей. У ньому виявляється реалізація соціальних програм взаємодії учасників в умовах ситуації навчального спілкування. Як результат взаємодії партнерів у ситуації навчального спілкування педагогічний дискурс відноситься до таких типових інституціональних форм інтеракції, у яких він реалізується і де, відповідно, закріплюється

в соціальних правилах, нормах, специфічних ритуалах і формулах, що мають свій мовний вираз.

Будучи відображенням моделі комунікації, педагогічний дискурс націлений на оволодіння учнями механізмів породження або конструювання мовних здобутків на основі мовного досвіду й усвідомленого розуміння функціонування мовних засобів у процесі комунікації. Педагогічний дискурс – це не просто послідовність окремих мовних здобутків або одиниць, скріплених між собою значеннєвим і формальним зв'язком, але і конструкт можливої мовної діяльності що відбиває структуру особистості комуніканта, її світогляд (систему мотивів, позицій, поглядів).

Педагогічний дискурс є діалогом у широкому змісті цього слова, який може бути нескінченно продовжений і в нього можуть вступати нові учасники комунікації при необхідності проходження загальної інтенції типової взаємодії і схемі фреймової організації акту навчальної комунікації. У значеннєвому і формальному плані педагогічний дискурс відбиває реальну ситуацію, яка передує знанням, а також передані знання, що припускає спрямованість до наступного досвіду.

До числа факторів, що впливають на розвиток та реалізацію особистісного потенціалу майбутнього фахівця під час навчання у вищому навчальному закладі, слід віднести багато факторів, серед яких – організаційно-педагогічний вплив, мотивація навчання, термін навчання, загальні здібності, засоби навчання, структура, зміст, та обсяг навчального матеріалу, навченість студента тощо, а також методологія педагогічного дискурсу як засіб підвищення ефективності та гуманізації навчального процесу.

Однією із ключових категорій педагогічного дискурсу є категорія педагогічної взаємодії, яка є домінуючим дидактичним фактором, що впливає на мотивацію навчання студента, результат цього навчання, бо навчально-виховний процес – це справа не тільки викладача, а двобічний процес взаємодії між викладачем та студентом. Для ефективної реалізації цього процесу працюють (трудяться) не тільки викладачі, а й ті, хто навчається. Дискурсні педагогічні технології припускають наполегливу працю з боку студента, перш за все, а головне завдання педагога – спланувати цю працю, спрямувати її у конструктивне русло. Але педагогічний дискурс в силу притаманних йому комунікативно - творчих особливостей не завжди здійснюється сплановано, особливо, якщо мова йде про вищу освіту. Це відбувається за рахунок різноманітності соціального середовища суб'єктів педагогічного дискурсу вищої школи, на відміну від шкільних та дошкільних форм освіти. Студенти потрапляючи до вузу, є носіями різноманітних соціальних, демографічних, культурних, національно-етнічних рольових стандартів.

Таким чином, можна стверджувати, що у вищій школі дискурсні педагогічні технології реалізуються як спонтанно, так і в раціонально-організованій формі. Міра раціональності та організованості залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів. До внутрішніх, стосовно викладача, відносяться педагогічна майстерність, його досвід, авторитет, знання власного предмету та досвідченість в інших сферах, загальний культурний рівень, володіння знаннями про загальнолюдські цінності, досягнення тощо. Тобто все те, що піддається формуванню, зовнішньому контролю, те, що викладач може сформувати власноруч, наприклад, підвищенням кваліфікації чи власного культурного рівня. Треба зазначити, що для вдалої організації та контролю дискурсу викладачу потрібно, так би мовити, розмовляти зі студентами однією мовою, тобто розуміти прийняті у даному середовищі речові конструкти саме так і з тим самим змістом, як їх використовують інші учасники дискурсу. Це не просто розуміння студентського “сленгу”, і в ніякому разі не використання його в аудиторії. Це більш глибокі знання того комунікативного середовища, в якому студенти відтворюють власні дискурсні форми.

Ефективність спілкування викладача зі студентами, відноситься до тих наукових проблем, у дослідженні яких завжди присутня лінгвістична основа. У практичній площині ця проблема актуалізується в переломні періоди розвитку співтовариств людей, коли гуманітарні знання, а разом з ними і духовність людини піддаються найсильнішому впливові деструктивних факторів. У такі періоди процес соціалізації студента вимагає участі викладачів з високим рівнем комунікативної компетенції. Знання всіх сторін педагогічного дискурсу, включаючи особливості мовної картини світу аудиторії, уміння прогнозувати комунікативний успіх на заняттях, навички вибору точних мовних стратегій і тактик, складає комунікативну компетенцію викладача в сучасному її розумінні.

Мета педагогічного дискурсу – соціалізація нового члена суспільства (пояснення світобудови, норм і правил поведінки, організація діяльності нового члена суспільства в плані його залучення до цінностей і видів поведінки, очікуваним від студента, перевірка розуміння і засвоєння інформації, оцінка результатів).

Повний список цінностей педагогічного дискурсу досить важко скласти з кількох причин: по-перше, педагогічний дискурс є основою для формування світогляду, і тому майже всі моральні цінності закладені в цьому типі дискурсу; по-друге, він у деяких аспектах перетинається з релігійним, науковим, політичним, економічним, психологічним тощо типами дискурсу, і тому важко виділити власне педагогічні сторони цінностей; по-третє, цінності дискурсу несуть ідеологічний заряд, і тому у різних

ідеологічних системах можливі розбіжності у відповідних цінностях; на решті, ціннісна картина світу складається не з дискретних утворень, а з континуума, що створюється людьми з певною частиною умовності.

Стратегії педагогічного дискурсу складаються з комунікативних інтенцій, що конкретизують основну мету соціалізації людини – перетворити людину в члена суспільства, що поділяє систему цінностей, знань і думок, норм і правил поведінки цього суспільства. Можна виділити наступні комунікативні стратегії: пояснюючу, оцінюючу, контролюючу, сприяючу, організуючу.

У структуру дискурсу обов'язково входить діалог, бо пояснення діалогічне за своєю природою, і хоча діалог ширше, ніж питально-відповідна єдність, питання і відповіді займають у процесі передачі знань провідне місце. Викладач, прагнучи спонукати пізнавальну активність студентів, ставить питання і, пояснюючи, дає на ці питання відповіді. Специфіка питань і відповідей у педагогічному дискурсі полягає в тому, що викладач, задаючи питання, повинен заздалегідь не тільки знати правильну відповідь, а й передбачити цю відповідь у комунікативному полі студента, що відповідає.

Діалог передбачає не просто репліки, а форму питання – відповідь. У цьому контексті цікаво, як класифікуються відповіді у педагогічному дискурсі, для найбільш повного керування ним. Наприклад, можна встановлювати таку класифікацію:

1. Інформативні і псевдоінформативні висловлювання. До останніх, зокрема, відносяться питання - загадки і питання - вікторини. Відповідаючи на інформативне питання, адресат ліквідує незнання адресанта, відповідаючи ж на псевдоінформативні питання, адресат демонструє свої знання.

2. У лінгвістичних дослідженнях протиставляються інформаційні і риторичні, поважні і контролюючі, верифікативні й апелювативні, модальні і диктальні питання.

Питання в педагогічному дискурсі, зрозуміло, представлені у всій повноті своїх первинних і вторинних функцій, але специфіка пояснюючих питань полягає в поступовому розкритті сутності предмета. Відповідно, відповідь у педагогічному дискурсі – це стимул до постановки нового питання.

Педагогічний дискурс потребує управління з боку викладача, а це означає, що викладач повинен володіти не тільки педагогічною майстерністю взагалі, а й методологією педагогічного дискурсу, яка включатиме вміння визначити тему майбутнього дискурсу та її архітектуру, визначити список рекомендованої літератури, ознайомитися з учасни-

ками дискурсу, обрати активних учасників дискурсу та підготувати їх наперед за заданою тематикою. Після цього від викладача вимагається регуляція інтенсивності дискурсу та його відповідності заданій темі, компетентне підведення підсумків дискурсу. Для цього існує методологія педагогічного дискурсу, з якою викладачі мають бути ознайомлені, але існує ще декілька зауважень.

Першочерговою умовою реального створення педагогічного дискурсу (з урахуванням навіть його потенційного аспекту) є створення спільності:

а) предметно-референтної ситуації (усе, що оточує суб'єктів дискурсу «зовні» – події, факти як реальні, так і придумані як навчальні зразки, предметна реальність, що може стати темою діалогу й обирається відповідно до мотиву діяльності й інтересів партнера по навчальному спілкуванню);

б) комунікативної ситуації, куди, крім задуму діяльності суб'єктів педагогічного дискурсу, адекватному задумові фреймової конфігурації типового акту взаємодії, включаються і конкретні умови вербального обміну мовними діями, що можуть варіюватися в межах такої конфігурації, і психологічні особливості («типи») партнерів, і їхній соціальний статус. При цьому їхнє знання, інтереси, світогляд тощо можуть в особистісному плані відрізнятися, але створювати певну однорідність і спільність щодо попередніх мовних дій [7, с. 183].

У педагогічному дискурсі саме комунікативний компонент здебільшого визначає його ефективність в цілому. Але аналіз проблем початківців-викладачів показує, що процес спілкування у навчальній та виховній діяльності викликає певні труднощі, які пов'язані насамперед з тим, що він не володіє спілкуванням як професійним інструментом своєї роботи. Саме навички професійного спілкування – це те, що потрібно від нових викладацьких кадрів (окрім спеціальних знань) для того, щоб вони були спроможні здійснювати навчальну та виховну діяльність на тому рівні, якого вимагає сьогодення. На жаль, з боку самих молодих викладачів це викликає непорозуміння та негативну реакцію – “навіщо це треба?” або “я й так успішно спілкуюся” [26, с. 40].

1. Бим-Бад Б.М. Антропологические основания теории и практики образования / Б. М. Бим-Бад // Педагогика. – 1994. – №5. – С. 5.

2. Герашенко И.Г. Философско-методологические и социокультурные основания дидактики: Автореф. дис. докт. филос. наук: 09.00.01. /Саратовский гос. Ун-т им. Н.Г.Чернышевского. – Саратов, 1995. – С 12.

3. Ганюшенко Ю. Полісемія в літературознавчій термінології / Ю.Ганюшенко //Вісн. “Соціогуманітарні проблеми людини”. – 2005. – №1. – С.19.

4. Диалог // Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – С. 105.
5. Диалог // Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – С. 105.
6. Дискусія. Форми проведення дискусій. Культура мовлення під час дискусії. – <http://www.refine.org.ua/pageid-3896-1.html>; Мокрогуз О. Дискусія. – <http://cen.iatp.org.ua/libr/iatp4/diskusiya.doc/>.
7. Ігнатюк О. Педагогічний такт як складова розвитку особистісного потенціалу майбутнього фахівця / О.Ігнатюк // Новий колегіум. – 2005. – № 7. – С. 76.
8. Ігнатюк О. А. Педагогічна взаємодія як дидактичний фактор у розвитку і реалізації особистісного потенціалу студента технічного університету / О.А.Ігнатюк // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2005. – № 4. – С. 35.
9. Ігнатюк О. Педагогічний такт як складова розвитку особистісного потенціалу майбутнього фахівця / О.Ігнатюк // Новий колегіум. – 2005. – № 12 – С. 77.
10. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.
11. Карасик В. И. Структура институционального дискурса / В.И.Карасик // Проблемы речевой коммуникации. – Саратов, 2000. – С. 5.
12. Карасик В.И. Характеристики педагогического дискурса / В.И.Карасик // Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики: Сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 1999. – С.3-18.
13. Романовский А. Г. Философия достижения жизненного успеха /А.Г.Романовский, В.Е.Михайличенко. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2003. – С.408.
14. Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – С. 100.
15. Сперанский А. В. Конструирование речевой ситуации в обучении /А.В.Сперанский, А. Н. Сперанская // Философия образования. Сборник материалов конференции. Серия “Symposium”, вып. 23. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – С. 324.
16. Педосюк Г. М. Основні принципи організації навчального діалогу при вивченні гуманітарних дисциплін /Г.М.Педосюк //Педагогіка. Вісн. Криворізьського пед. ун-ту. – 2005. – №4. – С. 11 –19.
17. Педосюк Г. М. Основні принципи організації навчального діалогу при вивченні гуманітарних дисциплін / Г.М.Педосюк // Педагогіка. Вісн. Криворізьського пед. ун-ту. – 2005. – №4. – С. 11 –19.

The article is devoted to the scientific analysis of pedagogical discourse. Outlined basic structural elements of pedagogics, it is considered methods are known enough and approved studies which are widely used in an educational-educate process of pedagogical establishments.

Keywords: *diskurs, communication, communicative conception, discursive studies, methodology of diskursu, discursive pedagogics.*